

ИЗСЛЕДВАНИЯ И ПРЕПОДАВАНИЯ ПО РУСКА И СЪВЕТСКА ИСТОРИЯ В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ: ТРАДИЦИИ И ПРИЕМСТВЕНОСТ

ЧАВДАР НАЙДЕНОВ, ИСКРА ИЛИЕВА, РУМЯНА РАДЕНСКА

Интересът към Русия, към нейната политика, обществен живот и култура е традиционен за българското възрожденско общество. В този смисъл изучаването на руската история в първия български университет като връхна точка в осъществяването на възрожденската образователна традиция намира своето естествено място. Създаването обаче на българското Висше училище през периода на остра криза в отношенията между двете славянски държави налага своя отпечатък върху развитието на преподаванията по руска история в Софийския университет в първото десетилетие от неговото съществуване. Липсата на квалифицирани преподаватели, от една страна, и политическата конюнктура - от друга, силно затрудняват и забавят развитието им на университетско равнище.

Целта на настоящата работа е да очертае основните етапи и тенденции в развитието на университетската традиция на преподаванията по руска и съветска история, както и съвременното състояние на учебно-преподавателската и научноизследователската работа по история на СССР в Историческия факултет на Софийския университет.

* * *

През периода 1888--1949 г. (до създаването на катедрата по История на СССР) в Софийския университет се четат, макар и нередовно, редица курсове по история на Русия, обхващащи хронологически цялата епоха на историческото ѝ развитие от създаването на Киевска Русия до 1917 г.¹.

В края на миналия век след уволняването му от Московския университет за връзки с либералното студентство в София пристига Павел Николаевич Милюков², който преподава около две години в

Университета. Присъствието на такъв специалист по история на Русия е използвано веднага от университетското ръководство и за зимното полугодие на учебната 1897/1898 година в разписа на лекциите на Историко-филологическия факултет е предвидено четенето на курс по руска история от него. Но впоследствие по конюнктурни съображения първият предвиден курс по История на Русия в Софийския университет не е прочетен. Взето е решение на Академичния съвет, според което „...преподавателят Милюков вместо Руска история по важни причини ще чете Чешка история“³.

Първите лекции по руска история били прочетени няколко години по-късно от Димитър Азура⁴. В учебната програма за зимния семестър на 1901/1902 г. е включен курс от лекции под наименованието „История на Русия“⁵. Този курс е продължен от Д. Азура и през летния семестър на същата учебна година като „История на Русия от XVI в. до царуването на Александър I“. Няколко години по-късно, малко преди смъртта си, Д. Азура отново чете лекции по история на Русия⁶.

Войната и революционните събития в Русия засилват интереса към руската история. През лятното полугодие на учебната 1917/1918 Георги Дерманчев (частен доцент по обща история в СУ от 1912 до 1930 г.) започва да чете курс от лекции върху руско-полските отношения, който продължава три семестъра. Първият семестър се нарича „Полша и Русия през XVI и първата половина на XVII в.“⁷.

Този курс продължава и през цялата учебна 1918/1919 г., като Г. Дерманчев чете лекции върху следващия период от руско-полските отношения: „Русия и Полша през XVII и XVIII векове“⁸. Почти същия курс от лекции с тази разлика, че започва от XVII в., Дерманчев чете и след няколко години - през 1921/1922 и 1922/1923 учебна година.

Освен като преподавател Г. Дерманчев е познат и като един от първите популяризатори на руската историческа наука у нас. Още като учител той публикува статията „Нови изследвания върху икономическото и социално състояние“⁹, в която запознава българския читател с изследването на М. Ковалевски, посветено на тенденциите в икономиката на Русия през втората половина на XIX в. По-късно Г. Дерманчев публикува статия, в която разглежда руската цензура и прави сравнение с нашите закони по печата¹⁰. Специално внимание той отделя на историята на Русия в капиталния си труд „Нова и най-нова история“, т. I-III, С., 1922--1924 г.

В началото на 20-те години в България пристигат няколко изтъкнати руски учени, които постъпват като преподаватели в Софийския университет. В Историко-филологическия факултет започват да четат лекции видният славист Михаил Попруженко, известният професор, завеждащият катедрата по нова и най-нова история в периода 1924--1948 г. Пьотр Бицили и професорът по История на Източна Европа в периода от 1928 до 1937 г. Венедикт Мякотин.

Михаил Георгиевич Попруженко, завършил славянска филология в

Новорусийския университет в Одеса през 1888 г., още в началото на научната си и преподавателска кариера се ориентира към проблемите на българската история. Интересите му обхващат целия период на Българското възраждане. През 1920 г. М. Г. Попруженко постъпва като редовен професор по руска литература в Софийския университет. Но първите лекции, които чете в Университета, са по руска история - през 1921/1922 и 1922/1923 учебна година той чете последователно два курса: „Русия: история и бит“ и „История на Русия (бит, култура, епоха на преобразованието)“.

През 1924 г. за редовен професор и завеждащ катедрата по Нова и най-нова история в университета е назначен Пьотр Михайлович Бицили¹¹. Първите лекции, които изнася в Историко-филологическия факултет, той посвещава на руската култура. През учебната 1924/1925 г. чете двусеместриален курс История на руската култура през първата половина на XIX в. Работейки главно в областта на новата и най-новата история и през следващите десетилетия, Бицили продължава изследванията си върху руската история. Това най-ясно проличава в работите му върху въпроси от външната политика на Русия през XIX в.¹²

С пристигането на Венедикт Александрович Мякотин¹³ през 1928 г. в България се поставя началото на един близо десетгодишен период на по-систематично изучаване на руската история в Софийския университет. Дисциплината История на Русия, която В. А. Мякотин чете, не е била задължителна за студентите от отдел История, те са имали право да избират дали да слушат история на Русия или история на някоя от балканските страни¹⁴. Въпреки незадължителния характер на тези лекции те били четени на много високо професионално ниво от този виден руски историк, а постоянното им присъствие в учебните програми свидетелствува за определен интерес от страна на студентите.

За десет години проф. В. А. Мякотин чете около 24 различни курса от лекции, които обхващат историята на Русия от древността до 1917 г.

Могат да се определят три основни направления, по които проф. Мякотин води своите курсове:

1) Обща история на Русия от създаването ѝ до края на XVIII в. В това направление по-важни курсове са следните: „Обща история на Русия през X--XVIII в.“, „Старата история на Русия (IX--XVII в.)“, „Новгородско-Киевска епоха на руската история“, „История на Московската държава през XIV--XVII в.“, „Социалната и политическа история на Московската държава през XV--XVII в.“, „Русия от Петър Велики до Николая I“.

2) Обща история на Русия през XVIII - началото на XX век: „История на Русия през XVIII и XIX в.“, „Новата история на Русия XVII--XIX в.“, „История на Русия през XIX в.“, „Политическа и стопанска история на

Русия (1881–1914 г.)“.

3) Частни въпроси от историята на Русия, сред които се открояват лекциите върху обществените движения в Русия от края на XVIII до началото на XX в.: Последните 40 години на руската монархия; Руската държава и руското общество в навечерието на световната война; Руско-полски отношения през XVIII--XX в.; История на Хетманството (Хетманска Малорусия); История на Украйна през XVII--XVIII в.; Социален и държавен ред на руската империя през XVIII и XIX в. Тук специално ще отбележим, че проф. В. А. Мякотин е чел първите курсове по Руска историография и Руско изворознание¹⁵.

Наред с преподавателската си дейност видният руски историк В. А. Мякотин продължава и научноизследователските си дирения. През десетилетието, в което В. А. Мякотин е професор в Софийския университет, той публикува няколко значими научни труда. На първо място трябва да се отбележи излязлата от печат през 1937 г. „История на Русия от IX до XVIII в.“. В нея В. А. Мякотин засяга основните въпроси на руската история през този период, като започва от първоначалното разселване на източнославянските племена и възникването на държавна организация и завършва с културната криза и църковния разкол през XVII в. Продължение на този труд представлява „История Руси в конце XVII и в первую половину XVIII столетия“¹⁶. В нея се разглеждат въпросите на политическата криза в края на XVII в. Много подробно от всички страни е представено царуването на Петър I, отделено е място за дворцовите преврати от 1725 до 1741 г. Освен тези обобщаващи трудове по руска история В. А. Мякотин публикува и няколко работи върху историята на украинското селячество през XVII и XVIII в. и отмяната на крепостното право през 1861 г.¹⁷.

След смъртта на В. А. Мякотин през 1937 г. четенето на лекции по история на Русия замира за няколко години.

Наред с посочените курсове, посветени изцяло на историята на Русия, трябва да отбележим и лекциите, които са четени в Университета по история на Източния въпрос. Известно е, че това е една тема, която може да се разглежда многоаспектно, но винаги включва и въпроси от външната политика на Русия. Започвайки от 1917 г.¹⁸, почти ежегодно студентите изучават по-общ и по-частни страни на Източния въпрос. Първите лекции са четени от редовния доцент в Катедрата по българска история и по история на балканските народи Никола Милев¹⁹. Като започва от зимното полугодие на 1917/1918 учебна година до 1922/1923 учебна година, той чете няколко курса по история на източния въпрос през XVIII и XIX в., а също така и по проблемите за връзките между Русия и балканските християни от турското завоеване до Кримската война. След около десетгодишно прекъсване разглеждането на Източния въпрос се подновява от частния доцент Иван Панайотов²⁰, който за времето от 1935 до 1949 г. чете ежегодно курсове от лекции по история на Източния въпрос,

като го обхваща изцяло - от възникването му, чието начало той отнася към падането на Цариград под турска власт (1453 г.), до неговия край - Първата световна война. В научните си публикации Ив. Панайотов отделя значително място за външнополитическите взаимоотношения на Русия с европейските и балканските страни в различни периоди от историческото ѝ развитие²¹.

След 1944 г. в бурния период на всеобхватни промени в Университета отново започват четенията по руска история. В началото на 1945 г. се появява програмната статия на проф. Христо Гандев²², в която той характеризира досегашното преподаване на руска история в СУ като резултат на конюнктура или на случайност. Проф. Хр. Гандев предлага лекционният курс по история на СССР да стане задължителен за студентите от специалност история, като за целта се набави руска научна литература, привлекат се подходящи преподаватели и се открие катедра по История на СССР.

П. М. Бицили подновява курса си по история на руската култура още през летния семестър на 1944/1945 учебна година (през зимния семестър занятия не са били провеждани поради Отечествената война). В следващите години също П. М. Бицили чете курс по история на обществените движения в Русия в края на XIX и началото на XX в. Негов е и първият учебник по история на Русия, издаден след 9.IX.1944 г.²³.

Приетият през 1948 г. нов закон за висшето образование издига принципа за плановост в обучението, подготовката и разпределението на кадрите, както и в научноизследователската дейност²⁴. До този момент в Университета продължава да функционира системата на преподаване със старите учебни планове и университетски изисквания. Лекционните курсове продължават да се четат не по установени и одобрени програми, отговарящи на новите потребности, а в зависимост от личните вкусове и интереси на преподавателите, което отразява схващането, че науката се разработва за самата наука без оглед на практическото внедряване на научните постижения²⁵.

Първият системен курс по История на СССР е прочетен от извънредния професор Димитър Крънджалов през зимния и летния семестър на учебната 1948/1949 г., като семинарните занятия са водени от Марин Михов.

Още през летния семестър на 1948/1949 г. Марин Михов започва да чете лекции по история на СССР за студенти по педагогика, филология и география, а от следващата учебна година, когато Крънджалов заминава за Чехословакия, той поема лекциите по История на СССР за студенти историци и русисти. За нуждите на новия редовен курс от лекции през 1949-1950 г. на български език излиза от печат съветски учебник по История на СССР (ч.1, 2, 3) под редакцията на М. А. Панкратова²⁶.

Новият закон за висшето образование налага необходимостта от преустройство на университетската организационна структура. В

отделните факултети се изграждат катедрени колективи за координиране и съгласуване на дейността на преподавателите със съответните ведомства относно учебните планове и научноизследователските програми. Така през 1950 г. в Историко-филологическия факултет в рамките на Историческия институт, който представлява организационно звено на историците, се създава Катедра по история на СССР.

Но през този начален период катедрата по история на СССР, както и останалите катедри, създадени в Историческия институт, не действуват като основни звена на научноизследователска и преподавателска дейност.

През 1951 г. се създава Философско-историческият факултет и тук в специалност история се формира и започва да действува катедрата по история на СССР с ръководител доц. Марин Михов.

На завърналия се от СССР Атанас Милчев²⁷, доцент в катедрата по археология, е възложено да чете лекционен курс по история на СССР в епохата на феодализма през учебната 1951/1952 г. През същата учебна година доц. М. Михов чете лекции по история на СССР в периода на капитализма и социализма.

Организационно катедрата се изгражда през учебната 1953/1954 г. Щатът на преподавателите е изключително скромен - един доцент и един асистент (доц. М. Михов и ас. Светла Панова)²⁸.

Необходимостта от учебници и учебни помагала е запълнена до известна степен с ново издание на български език на кратък учебник под редакцията на А. М. Панкратова през 1955 г., а за подготовката и провеждането на семинарни занятия през 1959 г. излиза от печат „Хрестоматия по История на СССР“, дело на университетските преподаватели, под редакцията на М. Михов.

В началото на 50-те години непосредствено със създаването на катедрата по история на СССР започва и профилирането на студентите историци по тази специалност. Четат се спецкурсове по изворознание и историография (М. Михов и Ат. Милчев). Под ръководството на доц. М. Михов през 1953 г. започва да действува студентски кръжок по история на СССР „Академик Н. С. Державин“²⁹. Написването на курсови работи и защитата на дипломни работи става традиция³⁰.

През този ранен период на формиране и изграждане на катедрата, когато главното внимание е насочено към учебния процес, научноизследователската работа остава на втори план. Тя е насочена преди всичко към изясняване на някои въпроси от руско-българските връзки и отношения през вековете и към популяризиране в пресата и по радиото на значителни събития от историята на съветските народи³¹. Особено внимание се отделя на подготовката на учебници и учебни помагала.

В началото на 60-те години на работа в катедрата постъпва Емил Михайлов, който поема упражнението по История на СССР в периода

на феодализма, а от 1966 г. четне лекционен курс по История на СССР, I част, и спецкурсовете по изворознание и историография до края на XVIII в.³²

Във връзка с повишаването на идейно-политическата подготовка на студентите се въвежда наред с лекционните курсове по диалектически и исторически материализъм и курс от лекции по история на КПСС. През 1951 г. във Философско-историческия факултет се създава катедра по Основи на марксизма-ленинизма под ръководството на проф. Радослав Янчев, който фактически се занимава с научноизследователска и преподавателска работа по история на КПСС. През 1953 г. в тази катедра като редовен преподавател по история на КПСС постъпва Стойко Колев. Неговата кандидатска дисертация, защитена през 1956 г. - „Борбата на БКП за изграждане на единен работнически и народен фронт (1935--1939 г.)“, оформя историко-партийния характер на изследователската му дейност. През учебната 1959/1960 г. катедрата се преобразува в катедра по история на КПСС с ръководител Р. Янчев. Ново преустройство на катедрата по история на КПСС се извършва през 1967 г., когато тя става катедра по научен комунизъм с ръководител доц. Стоян Петров, а преподаването по история на КПСС за студенти историци се осъществява от катедрата по история на СССР³³, в която идва на работа Ст. Колев, избран за доцент през 1962 г.

Поради преминаване на доц. М. Михов на друга дейност³⁴ през 1968 г. за ръководител на катедрата е избран доц. Ст. Колев. След успешен конкурс в катедрата през 1970 г. постъпва Димитър Вечев, който започва да води семинарните занятия по история на СССР в епохата на капитализма и социализма.

Създаването на нова структура на основните научни и учебни звена в рамките на Единния център по история, осъществено с цел по-тясната интеграция между БАН и Софийския университет, довежда до преустройството на катедрата през 1972 г. в Сектор по история на СССР и КПСС³⁵. Новото научно звено като единствено в рамките на Единния център, в което се разработват проблемите на историята на СССР, получава правото да включва в състава си научни сътрудници. До създаването на секцията по нова и най-нова обща история в Института по история при БАН през 1981 г. в сектора работят и са привлечени в преподавателска работа научните сътрудници Луиза Ревякина и Панайот Панайотов. По време на преподавателската си работа в сектора те публикуват монографии, които синтезират основните насоки на техните научни търсения³⁶.

Освен общите курсове по история на СССР и история на КПСС³⁷ в Историческия факултет членовете на сектора четат общите курсове по история на СССР и странознание за специалност руска филология³⁸.

Основните спецкурсове, които се водят от членовете на сектора

през последното десетилетие, могат да бъдат групирани най-общо в три насоки: 1) Генезис на руския феодализъм; 2) Руската обществена мисъл и обществените движения през XIX в. и 3) Проблеми на историята на социализма в СССР³⁹. Четени са или се четат редовно през последните години и няколко спецкурса, които не влизат в разграничаваните по-горе групи, като проблеми на историята на Октомврийската революция, Външната политика на СССР, История на руската и съветска култура, Българо-съветски отношения и връзки⁴⁰. Редовно се води и спецкурс по изворознание и историография⁴¹.

Нова форма на контакт между преподавателите от сектора и студентите, специализиращи История на СССР и КПСС, е създаденият през 1985 г. постоянно действащ проблемен семинар. Обсъжданите в него въпроси, споделени идеи и творчески планове укрепват връзката на сектора със студентите, задълбочават тяхната специализация и спомагат за изграждане на научноизследователски навици. Осъществяваната редовно за 1966 г. научноизследователска практика в СССР дава възможност на студентите да се запознаят с методите на работа в Московския и Ленинградския университет и да обменят опит със своите състуденти.

Членовете на сектора са редовни участници в постоянно действащия международен семинар на преподавателите по история на СССР от университетите в социалистическите страни. Колективът бе организатор на IV семинар през 1978 г. в София.

Характерна черта в развитието на сектора през последните години е навлизането на млади кадри. От неговото създаване през 1972 г. до началото на 80-те години в него идват четирима млади специалисти, защитили кандидатски дисертации в СССР - Зоя Иванова (1975), Чавдар Найденов (1976), Александър Лунин (1980), Искра Илиева (1982). От 1978 г. като специалист в сектора работи Румяна Рагенска.

Укрепването в кадрово отношение намира отражение в разширяване тематиката на изследователските дирения на членовете на сектора. Това се отнася не само за следоктомврийския период, където наред с традиционната проблематика за революционния опит на большевишката партия и за неговото влияние в България се появиха работи, свързани с икономическата политика при социализма, културното сътрудничество и руската следоктомврийска емиграция, но и за по-ранните периоди, където се открояват темите за образуване на древноруската държава, за южнославянския политически опит и второто южнославянско влияние и за обществената мисъл в Русия през XIX в.

От друга страна, при разработването на традиционния за сектора проблем за българо-руските и българо-съветските отношения изследователските кадри се стремят към избягване на шаблона, търсят обобщения чрез историографски анализ. Добър пример за успешното използване на този подход дава проф. д-р Ст. Колев в своята докторска дисертация и Ал. Лунин в работата си за рентните

отношения в ТКЗС, изследвани в съветската историография.

Постижение на колектива на сектора представлява подготовката и издаването на нова хистоматия по история на СССР⁴². В нея за разлика от предишната за пръв път са включени и проблемите на трите революции в Русия и социалистическия период.

* * *

Научноизследователските търсения на доц. Емил Михайлов са насочени към две сложни, взаимодопълващи се теми - контактите между руси и българи в периода на ранното средновековие и образуване на гревноруската държава. В търсене на корените и причините за историческите явления, отчитайки наличието на редица спорни и неизяснени проблеми, Емил Михайлов засяга сложен спектър от въпроси, който става обект на изследване в редица неговии публикации, като въпроса за консолидацията на източните славяни в периода на антската гревност, последвалите сериозни етнико-териториални и социални промени, предшестващи непосредственото формиране на Киевска Русия, ролята на субективния фактор за изграждане на държавната структура, контактите между славяни и анти в Долнодунавските земи и локализиране на руско-българската етническа граница до края на Х в.⁴³. Резултат от многогодишното му задълбочено, детайлно проучване на проблемите е защитената през 1974 г. кандидатска дисертация на тема: „Руси и българи през ранното средновековие (до 964 г.)“. Тук той защитава тезата, че руско-българските връзки далеч надхвърлят рамките на обикновените взаимоотношения между два съседни народа, и отнася тяхното начало към времето, когато двата етнически клона се отделят от огромното славянско море и тръгват по самостоятелен път на историческо развитие. Специално внимание Емил Михайлов отделя на стопанските, политическите и културните връзки през периода IX-X в., които с образуване на гревноруската държава с център Киев (882 г.) се засилват и обхващат всички сфери на обществения живот.

Постепенно центърът на неговите научни търсения се насочва към изследване на комплексната, многопланова и дискусийна проблематика, свързана с образуването на гревноруската държава. Продължава проучването на ранната история на източните славяни, тяхната окончателна консолидация в Източна Европа, формирането на племенната организация, разложението на патриархално-общинния строй и възникването на феодалните взаимоотношения: преходът към държавно-политическа организация и нейното вътрешно развитие до 80-те години на Х в., когато Киевска Русия преминава в по-висш стадий на развитие. По тази тема излизат от печат редица статии на Е. Михайлов⁴⁴. Някои от неговите публикации, посветени на формиране на феодалната собственост в Киевска Русия и Киевска Русия като културен феномен, имат характера на работни планове и хипотези и

загатват за бъдещите творчески намерения и планове на автора.

Към по-късен период от историческото развитие на Русия са насочени изследователските интереси на гл. ас. И. Илиева, която проучва въпроси, свързани с обществено-политическата мисъл в Русия през XIV--XVI в. и формирането на идеологията на самодържавието⁴⁵. Наред с основните извори - московските летописи от този период, които са предмет на изследване, е кандидатската ѝ дисертация (защитена през 1981 г. в Московския държавен университет по ръководството на проф. А. М. Сахаров и доц. А. К. Леонтиев). Тя проучва и нови документи, характеризиращи външната изява на самодържавната власт, като титулатура, герб и др.⁴⁶ В традиционната за сектора научноизследователска проблематика („Руско-български връзки и взаимоотношения през вековете“) нов аспект са нейните изследвания, посветени на южнославянския политически опит и неговото творческо възприемане в Русия през XIV--XVI в.⁴⁷

Специалист по проблеми на историята на Русия през XIX и началото на XX в. е гл. ас. Д. Вечев.

Основно място в неговите изследвания се отделя на руско-българските отношения в края на XIX - началото на XX в., където той акцентира преди всичко на дипломатическите и политическите взаимоотношения през този период. В тази комплексна тема се анализират редица проблеми като: същност и специфика на руската балканска политика, отношение на руската официална власт към българските национални идеали и към революционните движения в Македония и Одринско⁴⁸. През 1984 г. Д. Вечев защитава кандидатска дисертация на тема „Реформите в Европейска Турция в началото на XX в. и руско-българските отношения (1900--1903 г.)“, в която предмет на проучване е участието на Русия в изработването и налагането на Турция на Февруарската и Мюлхузенската реформена програма през 1903 г. Изяснявайки причините, които предизвикват в началото на века реформените процеси в Европейска Турция, Д. Вечев паралелно проследява еволюцията на руската външна политика в края на XIX - началото на XX в. и нейното ориентиране към Далекотоизточния регион. Новата насока във външната политика според автора предопределя отношението на Русия към Балканите като цяло, целящо поддържане на статуквото и влияещо върху подхода на руското правителство към реформения въпрос.

Нов етап на творчески търсения е задълбочаването на изследванията в посока на разработване на темата - българската национална идея в края на XIX - началото на XX в. и руската общественост.

Научен интерес за Д. Вечев представляват и общественopolитическите идеи в Русия през втората половина на XIX в. Той отделя специално внимание на идейното наследство на видния руски революционен просветител Павел Писарев⁴⁹. Подчертан е и интересът му към проблемите на руската историография на XIX в. и към въпроси,

свързани с прехода от една общественно-икономическа формация към друга⁵⁰.

В областта на историята на СССР - епоха на социализма, и историята на КПСС работят проф. д-р Ст. Колев, доц. Ч. Найденов, гл. ас. З. Иванова и н.с. I ст. Ал. Лунин.

В центъра на научноизследователската дейност на Ст. Колев и Ч. Найденов традиционно стоят проблемите на Лениновото теоретично наследство. В тази насока се открояват работите на Ст. Колев⁵¹ за борбата на революционните марксисти начело с В. И. Ленин за създаване на марксистка партия на работническата класа в Русия, за възникването на болшевиизма като течение на политическата мисъл и политическа партия от нов тип в рамките на руското и международното работническо движение.

Необходимото място в разработването на тази тематика заема изучаването на проблемите, свързани с буржоазнодемократичния етап на руската революция и стратегията и тактиката на партията⁵². В тези публикации, писани в различно време и по различни поводи, авторите разкриват многостранно логиката на ленинската концепция за народната революция в епохата на империализма, нейното формиране и прилагането ѝ през отделните етапи на революционната борба.

Доброто познаване на историята и теорията на болшевишката партия през буржоазнодемократичния етап на руската революция позволяват на Ст. Колев да постигне един задълбочен анализ на стратегията и тактиката на болшевишката партия в периода на подготовката и провеждането на Великата октомврийска социалистическа революция. Неговата монография⁵³, посветена на проблемите на социалистическата революция в Русия и нейното световно историческо значение, и до днес е единствен опит в това направление в българската историческа наука.

В посочената монография Ст. Колев загатва за едно ново направление в своята изследователска работа, което в последните години определя изцяло лицето на научните му публикации - изучаването на влиянието на руския революционен опит в България по пътя на историографския анализ. В последвалите я историографски студии Ст. Колев насочва вниманието си към коригиране на редица неправилни интерпретации от български историци на събития и факти от историята на Русия и историята на КПСС по проблемите на трите руски революции и Лениновото идейно наследство. Резултат от задълбочения анализ на българската историческа литература, посветена на трите руски революции, влиянието им за развитието на революционния процес в България и отношението на политическите партии и организации у нас към тях, става докторската дисертация на Ст. Колев „Българската марксистка наука за трите руски революции“, защитена през 1984 г. Преработена и допълнена, докторската дисертация на Ст. Колев излиза като монография през 1986 г.⁵⁴. Като обосновава

неприемливостта на някои съществуващи в историческите съчинения тези и изводи за осмислянето и творческото възприемане на опита на руския пролетариат от революционното работническо движение в България, Ст. Колев внася и свой принос за изясняването на тези проблеми⁵⁵.

Той отхвърля широко разпространеното схващане в нашата историческа литература, че тесните социалисти не са разбирали правилно главния въпрос и движещите сили на буржоазнодемократичната революция в Русия. Паралелният анализ на документи от тесносоциалистическия период и материали от революцията от 1905-1907 г. позволява на автора не само да разкрие вярната оценка на тесните социалисти за характера на революцията и нейния основен въпрос, но и да покаже разбирането им за нейната движеща сила - пролетариата в съюз с широките селски маси.

Като изследва в детайли възгледа на БРСДП (м.с.) за съветите на работническите и войнишките депутати, нейното отношение към есери-меншевишките водачи на петроградския съвет през пролетта на 1917 г., Ст. Колев стига до извода, че през май-юни 1917 г. тесните социалисти вече твърдо стоят на страната на болшевишката партия в борбата ѝ за победата на социалистическата революция.

Интересът му към революционния процес в Русия не се ограничава само с проблемите на руските революции. Ст. Колев отделя значително място и на историята на социалистическото строителство в СССР⁵⁶.

Особено място в неговите научни дирения заема първият опит в нашата историческа наука за историографско изследване на отношението на БЗНС към трите руски революции и вътрешната и външната политика на съветската държава в периода до 1923 г.⁵⁷. В това свое изследване на основата на обширен изворов материал той аргументира тезата, че в изследванията, посветени на отношението на БЗНС към Октомврийската революция и влиянието на първите революционни мероприятия на съветската власт върху идейно-политическото развитие на БЗНС, са се насочили редица необосновани и пресилени изводи и тези, които не само изопачават историческата истина, но и водят по същество до подценяване същността на Земеделския съюз като демократична организация със своя идеология и програма, сплотяваща в редовете си една голяма част от трудовото селячество.

Александър Лунин завършва аспирантура по история на КПСС през 1977 г. в Московския държавен университет под ръководството на проф. Сергей Артемиев. Темата на неговата дисертация е „Партийно ръководство органами народного контроля в промышленности в годы восьмой пятилетки 1966--1970 г.г.“. Интерес като тематика и като подход към проблемите на аграрната политика на партията през преходния период предизвиква студията на А. Лунин за отражението в съветската историография на въпросите за характера на ТКЗС и

рентните отношения в българското село в периода на кооперирането на селското стопанство⁵⁸. Тук авторът развива идеята за етапите в осмислянето на новите явления в съветската историография и многообразието при осъществяване на Лениновия кооперативен план. Очертава се значението на разширяване опыта в социалистическото строителство за създаване на благоприятни условия за преодоляване на последиците от култа към личността на Сталин в развитието на икономическата теория на социализма.

Работата на Ал. Лунин за участието на САЩ в интервенцията срещу Съветска Русия⁵⁹ отразява по-ранните му интереси към тази проблематика, но наред с това тя е и преход към централната тема, към която в последните години се е насочил авторът - проблемите на бялата емиграция. Мащабно замислената насока на изследователската му работа изисква сериозна събирателска дейност не само в България, но и в редица други страни - Чехословакия, Югославия и др. Първите резултати⁶⁰ показват, че е налице стремежът да се погледне максимално обективно към този интересен и малко разработван проблем, като се диференцира отношението към отделните слоеве на емиграцията, към отделните групи в нейното ръководство, преследващи различни политически и обществени цели.

В областта на историята на съветската култура и културната революция в СССР се специализира Зоя Иванова, защитила кандидатска дисертация на тема „Съветско-българское культурное сотрудничество 1956--1975 г.г.“ под ръководството на проф. д-р Иван Климов през 1975 г. във Воронежкия държавен университет. Зоя Иванова продължава линията на изследване, залегнала в кандидатската ѝ дисертация, за развитието на българо-съветското културно сътрудничество на съвременния етап. Особено внимание тя отделя на формите на развитие на сътрудничеството, проследява етапите на обогатяването им с развитието на интеграционните процеси между двете страни и социалистическата общност като цяло⁶¹. Поставен е въпросът и за взаимодействието и преплитането на социалистическите култури на съвременния етап.

В последно време Зоя Иванова насочва своето внимание към историографските проблеми на културната революция в СССР и по-специално към един от ключовите ѝ проблеми - формирането на съветската интелигенция.

Чавдар Найденов се специализира в областта на стопанската история и икономическата политика на КПСС. Той защитава кандидатска дисертация на тема „Возрастание роли коммунистической партии в руководстве экономикой социалистического общества“ под ръководството на проф. д-р Евгений Осолков през 1977 г. в Ростовския държавен университет. Партийното ръководство на социалистическата икономика като тематика на дисертационната му работа намира своето продължение в две направления на публикациите му: от една

страна - интеграционните процеси в рамките на икономическата общност и тяхното влияние върху икономическата политика на комунистическите партии на съвременния етап⁶² и, от друга страна, развитието на икономическата теория в СССР като резултат на осмислянето на многообразните, често пъти противоречиви явления в съветското стопанство от края на 30-те години до наши дни⁶³.

* * *

Направеният кратък исторически обзор на преподаването по История на СССР в Софийския университет от основаването му до наши дни показва, че тази историческа дисциплина е една от основните четени и изучавани в Университета, има изградени през годините традиции и разполага с опитни, квалифицирани кадри.

Б Е Л Е Ж К И

- ¹ В първите 30 години от основаването на Софийския университет твърдо установен учебен план и учебни програми в отдел История на Историко-филологическия факултет не съществуват. Два пъти ежегодно - обикновено през декември и юни или юли, Академичният съвет одобрява предложения от деканите на факултетите разпис на лекциите за следващото полугодие. През този начален период на организирано и научно-преподавателско укрепване на Университета в отдел История се водят лекции само от 3-4 преподаватели. Изучаваните основни дисциплини по специалността са: История на древните източни народи; История на възрожданието в Европа и буржоазните революции; История на средновековна България; по-късно се организира курс по епиграфика и археологически паметници.
- ² П. Н. Милков е роден през 1859 г. Завършва специалност история в Московския университет. Частен доцент е по руска история в университета в Москва, редовен професор по всеобща и славянска история в София, професор в Университета в Чикаго, САЩ. Председател на Партията на кадетите. След Октомврийската революция е живял в Париж, Лондон и др. (Биографичните сведения за преподавателите в периода 1888-1950 г. са почерпани от книгите: Ч о л о в, П. Български историци. С., 1981; А р н а у д о в, М. Алманах на Софийския университет. С., 1940.)
- ³ СГОДА, ф.994, оп.2, а.е. 6, л.72.
- ⁴ В историята на Университета и подготовката на българската интелигенция след Освобождението той заема определено място. Роден е в Чешме-Варуит, Бесарабия, през 1849 г. Завършва духовна семинария и история в Университета в Яш през 1872 г. Последователно е директор на Софийска и Пловдивска мъжка гимназия. През 1883 г. за около 6 м. е министър на народната просвета. От 1889 г. е преподавател в Историко-филологическия факултет. В началните години на създаването и укрепването на Висшето училище и по-късно на Университета Д. Азгура е няколкократно ректор - 1889/1890 г., 1892/1893 г., 1907/1908 г.
- ⁵ Първият курс по история на Русия съвпада по време с акцията на софийските студенти по повод поставянето на основния камък на паметника на Александър II. Те протестират срещу издигането на паметника на монарх, който е преследвал и заточавал своята интелигенция.
- ⁶ СГОДА, ф.994 к., оп.2, а.е. 7, л. 231; а.е. 10, л. 113.
- ⁷ СГОДА, ф.994 к., оп.2, а.е. 12, л. 153.
- ⁸ Оттук напълно сведенията за четените курсове са взети от ежегодно излизания от учебната 1918/1919 г. „Разпис на лекциите на Софийския университет“.
- ⁹ Д е р м а н ч е в, Г. Нови изследвания върху икономическото и социалното състояние на Русия. - Български преглед, 5, 1898, № 5-6, 106-122.
- ¹⁰ Д е р м а н ч е в, Г. Руската цензура както в миналото, тъй и в наше време и няколко думи за нашите закони по печата. - Демократически преглед, 5, 1907, № 6.

- ¹¹ Завършил Историко-филологическия факултет на Новорусийския университет в Одеса през 1904 г., специализирал в Германия, Франция и Италия.
- ¹² Б и ц и л и, П. М. Кримската (източната) война (1853-1856 г.). - Бълг. ист. библ., 1930, № 4, 145-164; Русия и Европа в навечерието на Освободителната война. - Бълг. ист. библ., 1929, № 1, 242-277.
- ¹³ Изтъкнатият руски учен В. А. Мякотин е роден през 1867 г. в гр. Гатчино, Санктпетербургска губерния. През 1888 г. завършва Историко-филологическия факултет на Петербургския университет. В следващите десетилетия е преподавател в лицей, женски курсове и висши учебни заведения в Петербург. От 1904 г. е член на редакцията на списание „Русское богатство“. Един от организаторите и ръководителите на Партията на народните социалисти (ен-ес).
- ¹⁴ Г а н г е в, Х. Руската история в Софийски университет. - Съвременник, 1, 15 януари 1945, № 2, с. 87.
- ¹⁵ Курсът по изворазнание се нарича Обяснение на паметници.
- ¹⁶ Год. СУ. ИФ. 34, 1937-38, 1-146.
- ¹⁷ М я к о т и н, В. А. Крестьянство левобережной Украины во второй половине XVII в. - Год. СУ. ИФФ, 30, 1934; Прикеление крестьянства левобережной Украины в XVII-XVIII в. - Год. СУ. ИФФ., 38, 1932; Украинци и великоруси. - Просвета, 1935, № 2; Унищожаването на крепостното право в Русия в 1861 г. - Просвета, 1937, № 8.
- ¹⁸ СГОДА, ф.994 к., оп.2, а.е. 12, л. 129.
- ¹⁹ Н. И. М и л е в е роден през 1881 г. в с. Мокренци, Костурско. Завършва императорския лицей Галата сарай в Цариград и Историко-филологическия факултет в Софийския университет през 1909 г. Специализира във Виена, Флоренция и Рим. Редовен доцент по нова история в катедрата по българска история от 1914 до 1923 г. Умира през 1925 г.
- ²⁰ И. Н. Панайотов е роден през 1885 г. в Самоков. Завършва класическа филология и история в Университета в Париж, Мисури, САЩ, през 1908 г. Специализира история на изкуството. От 1935 г. е частен доцент в Софийския университет, а по-късно – ст. н. с. в Института по история при БАН. Умира през 1974 г.
- ²¹ П а н а й о т о в, И. Н. Англия и Русия в навечерието на Освободителната война. - Ист. пр., 1957, № 1, 3-29; Англия и Русия през време на Освободителната война. - Ист. пр., 1957, № 3, 32-69; Из руско-българските отношения през Балканските войни 1912-1913 г. - ИИИ, 20, 1968, 53-94; Русия и българските народни идеали. - Бълг. мисъл, 1932, № 3, 4, 5, 6; 1933, № 1, 2; Русия, великите сили и българският въпрос след избора на княз Фердинанд (1888-18796). С., 1941; -Унив. библ. № 247, Руско-немските отношения и българският въпрос през 1887 г. С., 1934.
- ²² Г а н г е в, Х. Руската история в Софийския университет. - Съвременник, 1, 15 януари 1945 г., № 2, 86-88.
- ²³ Б и ц и л и, П. М. История на Русия от началото на XIX в. до втората революция (1917 г.). Вътрешна политика и обществени движения. - Унив. библ., № 342, С., 1947.
- ²⁴ Софийски университет „Климент Охридски“ 9.IX.1944-9.IX.1974 г. С., 1974, с.28.
- ²⁵ Пак там, с.29.
- ²⁶ История на СССР (под ред. на А. М. Панкратова). С., 1949-1950.
- ²⁷ Ат. Милчев е аспирант по археология в Ленинградския университет „А. А. Жданов“ (1946-1949 г.). През 1949 г. защитава кандидатска дисертация на тема „Етническите и културни връзки между траките и скитите през VIII-IV в. пр. н. е.“. През 1950 г. постъпва на работа в СУ като преподавател по археология.
- ²⁸ М. Михов е асистент в катедрата по история на Византия и Източна Европа за периода 1946-1949 г. През 1949 г. става преподавател по история на СССР, а от 1953 г. е доцент и завеждащ катедрата по история на СССР. Специалист по история на СССР в периода на капитализма и социализма.
С. Панова завършва специалност история в Московския държавен университет „М.В. Ломоносов“ през 1953 г. и постъпва на работа във философско-историческия факултет на СУ през същата година. Специализира история на СССР в периода на капитализма в Москва през 1959, 1960, 1969 г. Работи като преподавател в сектора до 1983 г.

- ²⁹ Първият доклад е изнесен от студента Н. Бошнаков на тема „Борбата на българската младеж за мир и дружба със Съветския съюз в началото на Втората световна война“.
- ³⁰ Дипломанти: 1956 г. - Стефан Василев Петев, тема „Аграрният въпрос в програмата на декабристите“; 1957 г. - Йордан Григоров Ванчев - „Конституцията на Н. М. Муравйов“; 1958 г. - Георги Тошев Цолов - „Създаване на българските въоръжени сили и помощта на Русия за тяхното изграждане, въоръжаване и обучение (1877-1880 г.)“ и т.н.
- ³¹ М и л ч е в, А. И. Два документа от втората половина на XVII в. за политическите връзки на Русия с българи, сърби и румъни. - ИИИ, 14-15, 462-474; Кирил и Методий в древноруската книжнина и изкуство. - Археология, 1963, № 2; Културни връзки между Киевска Русь и средновековна България. - В: Българо-украински връзки през вековете. Сб. С., 1983, 61-79; Ленин и културното наследство. - Археология, 1970, № 2, 1-6; Триста години от присъединяването на Украйна към Русия. - Славяни, 1954, № 3.
- М и х о в, М. И. Военното сътрудничество между руси и българи през вековете. Воен.пропагандист, 1951, № 10, 13-20; Борбата на СССР за мир на Балканите в началото на Втората световна война и България. - Военноистор. сб., 1953, № 4, 3-18; Борбата на СССР за предотвратяване на хитлеристката агресия на Балканите по време на Втората световна война. - Военноист. сб., 1954, № 1, 79-111; Нови данни за дейността на ген. Радко Димитриев в руската армия след Февруарската революция през 1917 г. - Военноист. сб., 1957, № 1, 122-126.
- П а н о в а, С. Й. Младата гвардия на Великия октомври. С., 1957.
- ³² Е. Михайлов завършва история в СУ през 1953 г. В периода 1956-1959 г. е уредник в музея в гр. Бяла, а от 1959 до 1961 г. е уредник в Националния военноисторически музей. От 1961 до 1976 г. е асистент по история на СССР, а от 1976 г. е доцент.
- ³³ Софийски университет „Климент Охридски“ 9.IX.1944 - 9.IX.1974. С., 1974, с.94.
- ³⁴ М. Михов работи като директор на Музея на руско-българската бойна дружба, началник на Централния музей на Българската народна армия, главен редактор на сп. „Музеи и паметници на културата“ и директор на Музея на българо-съветската дружба в София.
- ³⁵ Софийски университет „Климент Охридски“ 9.IX.1944 - 9.IX.1974. С., 1974, с.94-95.
- ³⁶ Л. Ревякина работи плодотворно в областта на историята на европейския аграризъм в началото на века и между двете световни войни (БЗНС и Съветска Русия 1917-1923 г. Изд. БЗНС. С., 1981; П а н а й о т о в, П. Българо-съветски отношения и връзки 1917-1923 г. С., НИ, 1982).
- ³⁷ Общите курсове по история на СССР и история на КПСС за студентите от Историческия факултет се четат, както следва - История на СССР - епохата на феодализма, от доц. Е. Михайлов, История на СССР - епохата на капитализма - С. Панова, от 1983 г. гл.ас. Д.Вечев, История на СССР - епохата на социализма и История на КПСС - проф. Ст. Колев.
- ³⁸ Общият курс по История на СССР за специалност руска филология е четен в различни години от доц. М. Михов, Св. Панова и ст. н. с. Л. Ревякина. Понастоящем той се води от н.с. I ст. Ал. Лунин, който е и титуляр на курса по странознание.
- ³⁹ Социално-икономическите отношения в Киевска Русия (Е. Михайлов), Руско избворознание (Е. Михайлов), Революционно движение в Русия през XIX в. (Д. Вечев), Революционният процес в Русия (1903-1917) (Ст. Колев), Проблеми на изграждане на развитото социалистическо общество в СССР (Ч. Найденов).
- ⁴⁰ Спецкурсът по проблемите на изучаването на Великото октомврийска социалистическа революция се води от проф. Ст. Колев. Гл. ас. Зоя Иванова чете спецкурса по История на руската и съветска култура. Българо-съветски отношения и връзки е воден в годините 1976-1980 от ст. н. с. П. Панайотов. Гл. ас. Ч. Найденов чете спецкурса по Външна политика на СССР. През последните години са четени и спецкурсове от гости на сектора: 1977 г. - Източната криза и Русия от доц. В. А. Георгиев (МГУ) и Българо-съветски отношения между двете световни войни от проф. Д. Б. Мелцер (БГУ - Минск) през 1978 и 1983 г.

- ⁴¹ Спецкурсът по изборознание и историография се чете от доц. Е. Михайлов (частта за епохата на феодализма) и от гл. ас. Д. Вечев (частта за епохата на капитализма).
- ⁴² Христоматия по история на СССР (Ст. Колев). С., 1983. Съставители: Михайлов, Е., П. Панайотов, С. Панова, Л. Ревякина, Д. Вечев, З. Иванова, Ч. Найденов, Р. Раденска.
- ⁴³ М и х а й л о в, Е. България и Русия през ранното средновековие (VI-X в.). България и народите на Светския съюз през вековете, Летопис на дружбата. Т.8. С., 1981, 571-589; Българо-руските взаимоотношения от края на X до 30-те години на XIII в. в руската и българската историография. - Год. СУ. ФИФ, 59, № 3. История. С., 1965, 159-186; Българо-руските културни взаимоотношения от края на X в. до 30-те години на XIII в. в руската и българската историография. - Год. СУ. ФИФ, 60, № 3. История, 1966, 193-258; За руско-българската етническа граница до края на X в. - Год. СУ. ФИФ, 65, № 3. История, 1971, С., 1973, 185-211; Изучаване на българо-руските взаимоотношения през средновековието след 9. IX. 1944 г. - Ист. пр., 1965, № 2, 84-91; Кратък терминологичен речник. История на СССР. Ч. I (Под ред. на П. И. Кабанов и В. В. Мавродин). С., 1972, 595-608; Обособяването на източните и южните славяни. - Ист. пр., 1971, № 3, 63-80; Руси и българи през ранното средновековие (602-964 г.). - Год. СУ. ИФ, 66, 1972-1973. С., 1975, -7-143; Руско-българската бойна дружба. - Славяни, № 9, 1965, 34-35; Славяни и анти в долнодунавските земи. - Год. СУ. ФИФ, 64, № 3, История, 1970, 25-53; Съветска историческа наука за образуването на древноруската държава. - Ист. пр., 1970, № 3, 89-99.
- ⁴⁴ М и х а й л о в, Е. Една дуалистична легенда в старата руска летопис. -В: Българско средновековие. Бълг.-съв. сборник в чест на проф. Ив. Дуйчев. С., 1980, 233-239; Киевска Русия (882-1132 г.). - Ист. пр., 1982, № 5, 45-72; Киевска Русия и България през X в. -В: Руско-български връзки през вековете. С., 1986, 62-70; Некоторые аспекты изучения связей между восточными славянами и народами Восточной Европы до IX в. - Национальный вопрос в дореволюционной России и его решение после Великой Октябрьской социалистической революции. М., 1984, 78-84; Някои особености на формирането на класите у източните славяни. -В: Изсл. в чест на проф. д-р Хр. Ганев (по случай 70 год. от рождението му). С., 1983, 73-85; Образование Киевской Руси. - Etudes Historiques, 11, 1983, 69-86; Формирование феодальной собственности на землю в Киевской Руси. - Основные закономерности смены общественноэкономических формаций в истории СССР. С., 1980, 64-81.
- ⁴⁵ И л и е в а, И. Московските летописи от 70-те години на XV в. в идеологията и политическата практика на великокняжеската власт. - Год. СУ. ИФ. - 78 (под печат); Проблема складывания самодержавия в советской историографии (историко-государственный аспект). -В: Материалы четвертой научной конференции болгарских аспирантов, обучающихся в СССР. М., 1980, 186-199; Происхождение власти московских государей. - Bulgarian Historical Review, No 4, 1986.
- ⁴⁶ И. Илиева защитава кандидатска дисертация на тема „Роль московского летописания второй половины XV - первой трети XVI в. в формировании идеологии самодержавия“. И л и е в а, И. Й. Владетельский титул Московских великих князей (с середины XV до первой четверти XVI века). - Bulgarian Historical Review, 1984, No 2, 75-87.
- ⁴⁷ И л и е в а, И. Й. Изграждане на официалната идеология в Русия и южнославянските политически опит (краят на XV - началото на XVI в.). -В: Българо-руски и българо-съветски връзки през вековете. Доклади и съобщения. Т.2. С., 1986; Политическата дейност на митрополит Григорий (1458-1478). - Във: Втори международен семинар на тема „Университетски изследвания и преподавания по българска история у нас и в чужбина“. Смолян, 1984 (под печат).
- ⁴⁸ В е ч е в, Д. А. Русия и българският национален въпрос в края на XIX и началото на XX в. България 1300. Институции и държавни традиции. Т.3, 1983; Реформите в Европейска Турция и руско-българските отношения - Векове, 1980, № 2; Солунските атентати през април 1903 г. и Февруарската реформа. - Във: Втори международен семинар на тема „Университетски изследвания и преподавания по българска история у нас и в чужбина“. Смолян, 1984 (под печат).
- ⁴⁹ В е ч е в, Д. А. Писарев и общественный прогресс. - Etudes Historiques, 11, 1983.

- ⁵⁰ В е ч е в, Д. А. Народностна характеристика на украинците в украинската историография от XIX в. - В: Българо-украински връзки през вековете, 1983; Юридическая (государствен.ая) школа от переходе от феодализма к капитализму. - Основные закономерности смены общественно-экономических формаций в истории СССР. С., 1980.
- ⁵¹ К о л е в, С. М. Борбата на В. И. Ленин против дребнобуржоазната революционност и сектатството. - Полит. просвета, 1966, № 6; В. И. Ленин - непримирим борец против десния и „левия“ опортюнизм. - Полит. просвета, 1970, № 2; Възникване и значение на болшевиизма. - Полит.просвета, 1978, № 12, 1963; Началото на болшевиизма. - Български профсъюзи, 1983, № 7.
- ⁵² К о л е в, С. М. Болшевишката партия в годините на Първата руска революция (1905-1907). - Полит. просвета, 1967, № 10; Болшевишката партия в периода на Първата световна война. Събаряне на царизма (1914-1917). - Полит.просвета, 1967, № 11; Болшевишката партия през годините на реакцията и на новия революционен подем (1907-1914). - Полит.просвета, 1967, № 10; За труда на В. И. Ленин „Две тактики на социалдемократията в демократическата революция“. - Полит.просвета, 1969, № 3; Първата народна революция в Русия (1905-1907 г.) в епохата на империализма. - Полит.просвета, 1985, № 4, 84-93; Стратегията и тактиката на Болшевишката партия в буржоаннодемократическия етап на революцията. - Полит.просвета, 1969, № 1; Н а й г е н о в, Ч. А. Ленинската концепция за народната революция в епохата на империализма. - Векове, № 5, 1985; Международното значение на революционния опит на руския пролетариат. - Полит.просвета, № 5, 1978.
- ⁵³ К о л е в, С. М. Световноисторическото значение на Великата октомврийска социалистическа революция, С., 1978.
- ⁵⁴ К о л е в, С. М. Трите революции в Русия и тяхното влияние в България (историографски очерк). С., 1986.
- ⁵⁵ К о л е в, С. М. Българската историческа наука за събитията в Русия през февруари-октомври 1917 г. - ИБИД, Т.33, 1980; За трактовката на някои събития в Русия през периода февруари-октомври 1917 г. в произведения на български историци. - НИИ, БКП, 44, 1981.
- ⁵⁶ К о л е в, С. М. КПСС - вдъхновител и организатор на Съюза на съветските социалистически републики. - НИИ, БКП, 48, 1983; Лениновият план за изграждане на социализма. - Полит. просвета, 1969, № 6; К о л е в, С., В. М. С е у н к а я, В. З. Д р о б и ж е в. Предпосылки и история формирования экономического базиса и социальной структуры социализма в СССР. Основные закономерности смены общественно-экономических формаций в истории СССР. С., 1980; Ръководната роля на КПСС в изграждането на социализма и комунизма. Съветският съюз - страна на строящия се комунизъм. С., 1974; Създаването на СССР - тържество на ленинската национална политика. - Полит. просвета, 1972, № 11.
- ⁵⁷ К о л е в, С. М. Българската историческа наука за отношението на БЗНС към Февруарската и Октомврийската революция. - НИИ, БКП, 50, 1983; Вестник „Земеделско знаме“ за вътрешната политика на Съветската държава. 1917-1923. - Изв. на БИД, Т.37, 1985.
- ⁵⁸ Л у н и н, А. П. Съветската историография за рентата и характера на ТКЗС. - Год. СУ.ИФ, 78, 1985 (под печат).
- ⁵⁹ Л у н и н, А. П. Забытая интервенция. США против Советской России. 1918-1920. - В: Интервенция США в XX веке. Прогресс, М., 1984.
- ⁶⁰ Л у н и н, А. П. Към въпроса за участието на врангелистите в заговора срещу правителството на БЗНС. Университетски изследвания и преподавания по българска история у нас и в чужбина. Смолян, 1984. с., 1987 (под печат).
- ⁶¹ И в а н о в а, З. Д. Българо-съветското културно сътрудничество в етапа на развитото социалистическо общество. - Във: Втори международен семинар на тема „Университетски изследвания и преподавания по българска история у нас и в чужбина“. Смолян, 1984 (под печат). Българо-съветското културно сътрудничество в съветската историография. - В: Студентски проучвания. Т.2. С., 1974, 250-274; Българо-съветското научно сътрудничество (1956-1976). - В: Първа национална конферен-

ция на младите историци. Доклади и съобщения. С., 1977, 364-374; Културното сътрудничество между България и СССР през 50 -те и 60-те години. - В: Българо-руски и българо-съветски връзки през вековете. Доклади и съобщения. Т.2. С., 1984.

⁶² Н а й д е н о в, Ч. А. Интеграционните процеси между СССР и НРБ и изграждането на развитото социалистическо общество в България. - В: Българо-руски и българо-съветски отношения и връзки през вековете. Т.1. С., 1984; Интернационалний аспект развитого социализма и создание материально-технической базы коммунизма. - В: Основные закономерности смены общественно-экономических формаций в истории СССР. С., 1980.

⁶³ N a j d e n o v, C. Zum Beginn der Herausbildung der Konzeption der entwickelten sozialistischen Gesellschaft. - In: Beitrage zur Geschichte der UdSSR. Bd.7. Halle/S., 1983, 71-77.